

ФУНКЦІОНУВАННЯ БАГАТОЗНАЧНИХ СПОЛУЧНИКІВ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Оксанич М.П.,

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка,
вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006
E-mail: margarita.oks@rambler.ru

У статті висвітлено питання, пов'язані з функціонуванням основних моделей підрядних речень у середньоверхньонімецькій мові. Особлива увага приділяється розвитку та семантиці багатозначних підрядних сполучників у зазначений період. З'ясовано, що замість багатозначних сполучників у середньоверхньонімецькій мові починають з'являтися сполучники з вузьким, точним та чітко диференційованим значенням.

*Незважаючи на достатньо розвинену систему складнопідрядного речення у цей період, відбувається подальший розвиток системи підрядних сполучників. Зокрема, основним сполучником для оформлення будь-якого підрядного зв'язку слугує поліфункціональний сполучник *daz* як універсальний показник підрядності.*

Ключові слова: сполучник, порядок слів, підрядність, поліфункціональність, рамкова конструкція, первинна функція.

Оксанич М.П.

Функционирование многозначных союзов в средневерхненемецком языке

В статье освещены вопросы, связанные с функционированием моделей подчиненных предложений в средневерхненемецком языке. Особое внимание уделяется развитию и семантике многозначных подчиненных союзов в указанный период. Автор статьи утверждает, что вместо многозначных союзов в средневерхненемецком языке начинают возникать союзы с узким, точным и четко дифференцированным значением.

*Несмотря на достаточно развитую систему сложноподчиненных предложений в этот период, происходит дальнейшее развитие системы подчинительных союзов. В частности, основным союзом для оформления любого придаточного связи служит полифункциональный союз *daz* как универсальный показатель подчиненности.*

Ключевые слова: союз, порядок слов, подчинение, полифункциональность, рамочная конструкция, первичная функция.

М. Oksanych

Functioning of polysemantic conjunctions in Middle High German

One of the most sensitive issues of modern historical linguistics concerns reasons, directions, and forms of language change. Development and perfection of grammatical structure of any language is manifested in enrichment and specification of its syntactic means.

The growth of formal markers expressing syntactic relations reflects the dynamics of a language's systemic development. Such formal means as conjunctions are treated as the main markers of subordination in Old Germanic languages. Instead of polysemantic conjunctions, the meaning of which is indiscrete and complicated, in Middle High German there appeared conjunctions with narrow, distinct, and specified meaning. Therefore we speak of the problem of identification of a composite sentence nature, its components, as well as of functions and meaning of polysemantic conjunctions in Middle High German which are waiting for further investigation. All these are currently important for modern Germanic linguistics, and served for the purpose recognition in this study.

*In the mentioned period a rather intricate system of a composite sentence undergoes further development involving the use of coordinative and subordinative conjunctions. The analysis shows that the basic unit which marked any subordinate relation, and thus served as a universal marker of subordination was a polyfunctional conjunction *daz*. However, the conjunction *daz* was not the only one which introduced subordinate clauses into the structure of a composite sentence. Other elements like *ob*, *dō*, *als* and *swaz* were used at a relatively comparable scale. In Middle High German the analysed conjunctions are characterised by semantic variation, while in Modern German they have distinct specified meaning.*

The most of analysed examples attest the tendency of using frame construction involving finite verb's final position typical of Modern German, and which is already vivid in Middle High German.

Key words: conjunction, word order, subordination, multifunctionality, frame construction, primary function.

Розвиток будь-якої мови відбувається як боротьба двох різних тенденцій до збереження та стабілізації існуючої системи мови, з одного боку, та до її адаптації, перебудови, удосконалення, з іншого. Своєрідний взаємозв'язок та переплетіння зазначених тенденцій і реальні форми їх прояву зумовлюють не лише межі можливих історичних змін у мові та їх темпи, але і характер проходження цих змін [6, 1]. Вивчення причин, напрямів та форм мовних змін безперечно належить до найскладніших та найактуальніших проблем сучасної лінгвістики.

Усе різноманіття зв'язків між явищами, уточнення і диференціація в мисленні всіх різноманітних типів відношень дійсності, ріст і формування абстрактних уявлень робить необхідним утворення в мові адекватних форм для вираження складних процесів мислення [21, 64]. Розвиток і удосконалення граматичної будови мови виявляється у збагаченні й уточненні її синтаксичних засобів [9, 183]. Так, одним зі шляхів збагачення мовних засобів є кількісний ріст запасу формальних засобів вираження цього зв'язку — сполучників [21, 64–65], які слугували основними маркерами підрядності в давньогерманських мовах [20, 159]. Замість багатозначних сполучників, наявність яких у реченні характеризує не стільки його тип та зміст, скільки відношення до іншого речення та абстрактних сполучників, значення яких не розчленоване та багатогранне, у середньовісній німецькій мові починають з'являтися сполучники з вузьким, точним та чітко диференційованим значенням [21, 64–65, 87]. Разом з тим існує низка питань, які не отримали широкого висвітлення у мовознавчих працях, пов'язаних з проблемою визначення природи складного речення та його конститuentів, а також функціонування й семантики багатозначних сполучників у середньовісній німецькій мові, що є актуальним для сучасної германістики. Оскільки підрядні сполучники були досліджені у діахронному плані недостатньо повно, ми визначили **актуальним** вивчення функцій та семантики підрядних багатозначних сполучників у середньовісній німецькій мові в контексті розв'язання загальної проблеми їх формування та механізмів змін. Відповідно, **метою** цієї статті є з'ясування функціональних ознак та семантичних характеристик підрядних багатозначних сполучників у середньовісній німецькій мові.

У середньовісній німецькій мові спостерігається достатньо розвинена система складно-підрядного речення та відбувається подальший розвиток системи сурядних і підрядних сполучників. Основним сполучником, що оформлює

будь-який підрядний зв'язок, слугує поліфункціональний сполучник *daz* як універсальний показник підрядності [1, 67, 106; 4, 90; 14, 157; 15, 157; 19, 108; 21, 47–53, 61; 29, 64].

Здійснений нами аналіз підтвердив тезу про поліфункціональність сполучника *daz* у середньовісній німецькій мові, що унаочнюється такими прикладами.

(1) *Chriemhilt in ir sinne ir selber nie veriach daz si deheinen wolde zeime trvte han (Nibelungenlied, 0046,2-0046,3) / Кримхільда не сказала, що вона хотіла, щоб він був її коханим чоловіком.*¹

У прикладі (1) сполучник *daz* уводить підрядне додаткове речення. Дієслово *veriach* керує підрядним додатковим *daz*-реченням. При цьому спостерігаємо, що підмет підрядного речення *si* займає постпозицію щодо сполучника *daz*, а присудок *wolde* перебуває у фінальній позиції підрядного речення. Отже, підмет і присудок підрядного речення розміщені дистантно. Така структура тяжіє до структури сучасного підрядного німецького речення.

(2) *Wir svln ir leisten triwe daz ist zen eren vns gewant (Nibelungenlied, 1235,4) / Давайте вірно служити, як нам дозволяє наша честь.*

У прикладі (2) сполучник *daz* слугує для введення у структуру складного підрядного обставинного речення, яке перебуває у постпозиції щодо головного. Присудок *gewant* розташований у фінальній позиції підрядного речення.

На відміну від попередніх двох речень, у наступному прикладі (3) підрядне часу зі сполучником *daz* стоїть у препозиції щодо головного речення. Підмет *er* та присудок *niht erwenden vil* розташовані контактено, при цьому присудок займає фінальну позицію у підрядному реченні:

(3) *Daz enchund er niht erwenden vil chrestlich wart sin not (Nibelungenlied, 0642,3) / Коли він заважав їй спати, вона забороняла йому нестощі.*

У прикладі (4) для введення підрядного умови слугує також сполучник *daz*. Підрядне речення, перебуваючи у постпозиції щодо головного, демонструє фінальну позицію присудка *willen hat* з дистантним розташуванням підмета *er*.

(4) *Mich dvnchet ern rvche wie ez hie vmbe gat daz et er den vollen nach sime willen hat (Nibelungenlied, 2197,1-2197,2) / Мені здається, його мало турбує, що з нами тут відбувається, якщо він бачить лише своє багатство.*

У прикладі (5) складнопідрядне речення причини з'єднується сполучником *daz* і стоїть

¹ Переклад прикладів з середньовісній німецької мови здійснений автором.

у постпозиції до головного речення. Підмет підрядного речення *si* розташований дистантно з присудком *wolden wizzen*, який займає фінальну позицію.

(5) *Daz wart dvrch daz getan daz si daz wolden wizzen daz des kuniges wip mit in da mvse dringen (Nibelungenlied, 1904,2-1904,4) / Це було зроблено, тому що вони хотіли подивитися, чи королева мусить прийти разом з ними.*

Наведені нами приклади (1)–(5) засвідчують поліфункціональність сполучника *daz* у середньовісній мові, який відображає більш давню стадію розвитку німецької мови. Розвиток підрядності, диференціація мовних засобів вираження підрядності з часом робить зайвим існування поліфункціональних сполучників типу *daz*, оскільки утворювалися нові одиниці з чітко детермінованим значенням [17, 83]. Проте не можна стверджувати, що в новонімецьку епоху сполучник *daz* одразу втратив усі свої функції, характерні для нього в попередні періоди, зокрема, існувала можливість їх звуження. Як наслідок, сполучник *daz* зберіг лише свою первинну функцію — сполучника підрядності в додаткових реченнях [17, 82–83].

Проте сполучник *daz* не був єдиним сполучником, який вводив підрядні додаткові речення у зазначений період; з ним конкурував сполучник *ob*. Проаналізуємо приклад (6).

(6) *Si versvchtez manigen ende ob chunde daz geschehn daz si Chriemh' mohte noch gesehn (Nibelungenlied, 0733,1-0733,2) / Вона спробувала дізнатися у короля, чи можливо було знову побачити Кримхільду на Рейні.*

Приклад (6) демонструє, що підрядне додаткове речення вводиться сполучником *ob* і перебуває у постпозиції до головного речення. При цьому в головній частині речення підмет *si* та присудок *gesehn* розташовані дистантно. У підрядній частині фінітне дієслово *gesehn* займає фінальну позицію, утворюючи при цьому разом з підметом рамкову конструкцію.

Додамо, що сполучник *ob* вводив у середньовісній мові також підрядні умовні речення і конкурував зі сполучником *swenne* [5, 90; 23, 158], як у прикладі (7):

(7) *Ob ich ein fvrste wære ze wibe wolde ich han die iwern schonen tohter (Nibelungenlied, 1714,1-1714-3) / Якби я був королем, то узяв би за дружину вашу прекрасну доньку.*

У прикладі (7) сполучник *ob* вводить підрядне речення умови, яке розташоване у препозиції до головного. При цьому спостерігаємо, що підмет підрядного речення *ich* займає постпозицію щодо сполучника *ob*, а присудок *wære* перебуває у фінальній позиції підрядного речення. Отже, підмет і присудок підрядного речення розташовані дистантно. Така структура підрядного речення з фінальною позицією присудка тяжіє до структури сучасного підрядного німецького речення.

Приклади (6) та (7) засвідчують багатозначність сполучника *ob*, який слугував у середньовісній мові для введення підрядних додаткових та умовних речень.

Деякі сполучники розширюють у середньовісній мові сферу свого використання і, наприклад, отримують разом з часовим також і причинове значення [4, 90]. Зокрема, причинове значення сполучника *weil* розвивається у кінці середньовісній епохи, але все ж таки ще зберігає своє первинне часове значення. Лише у новонімецьку епоху сполучник *weil* стає основним причинним сполучником, витісняючи залишки сполучників *wande*, *sit*, *nu*, які були основними причинними сполучниками середньовісній мови [21, 65–66, 80].

Do „da” як сполучник причини виражає, на відміну від *weil*, логічне обґрунтування явища і досягає повного розвитку в XVII ст., витісняючи часовий сполучник *als*. Отже, в новонімецьку епоху сполучник *da* в основному є причинним сполучником [21, 69, 80].

Проте у середньовісній мові сполучник *do „da”* слугував також для введення підрядних речень часу [4, 90; 15, 158; 21, 69; 25, 229], що унаочнюють приклади (8) та (9):

(8) *Dō si die rede vernamen leit was in innekliche daz (Nibelungenlied, 0140,4) / Коли вони почули промову, вона їх звісно засмутила.*

У прикладі (8) сполучник *dō* вводить підрядне речення часу, яке розташоване у препозиції до головного. При цьому спостерігаємо, що підмет підрядного речення *si* займає постпозицію щодо сполучника *dō*, а присудок *vernamen* перебуває у фінальній позиції підрядного речення. Отже, підмет і присудок підрядного речення розташовані дистантно. Така структура підрядного речення з фінальною позицією присудка тяжіє до структури сучасного підрядного німецького речення.

(9) *Si mvsin sich ze Vergen der reise hine bewegn dō si wider wolden riten an den Rin (Nibelungenlied, 1317,2-1317,3) / Вони почали прохати у королеви відпустку, тому що вони хотіли поїхати до Рейну.*

У прикладі (9) підмет підрядного речення *si* займає постпозицію щодо сполучника *dō*, а присудок *wolden riten* перебуває у медіальній позиції підрядного речення, що не типово для сучасної німецької мови. Приклад (9) демонструє вільний порядок слів у середньовісній мові.

Наступні приклади (10)–(11) унаочнюють багатозначність сполучника *als* у середньовісній мові, який вводив підрядні часові та порівняльні речення.

(10) *Als er Hagen sach der helde wider den recken in vil großen zorn (Nibelungenlied, 1591,4) / Коли він побачив Хагена, він гнівно заговорив до героя.*

У прикладі (10) підрядна частина складнопідрядного речення часу розташована у препозиції до головної частини. Речення (10) є прикладом оформлення складнопідрядного речення у струк-

турну модель, що є типовою для сучасної німецької мови. Присудок підрядного речення *sach* займає фінальну позицію, що становить норму для сучасної німецької мови. Підмет підрядного речення *er* розташовується контактено зі сполучником *als*. Це демонструє тяжіння структури складнопідрядного речення у середньовісній німецькій мові до норм сучасної німецької мови.

(11) *Do taten Bvrgonden als in Sivrit do geriet* (*Nibelungenlied*, 0568,4) / Бургундці діяли так, начебто їм порадив посланець.

У прикладі (11) підрядне порівняльне речення розташовується у постпозиції до головного і вводиться сполучником *als*. Структура речення демонструє фінальну позицію присудка *geriet*, але порядок членів підрядного речення у прикладі (11) не тяжіє до структури сучасного підрядного речення, оскільки підмет *Sivrit* не розташований контактено зі сполучником *als*. Приклад (11) не є зразком оформлення підрядного речення у той спосіб, який є типовим для підрядних речень у сучасній німецькій мові.

Багатозначність сполучника *swaz* у середньовісній німецькій мові унаочнюють приклади (12) та (13).

(12) *Mir ratent frivnde min swaz ich han der getriwen ich svle hie bi in sin* (*Nibelungenlied*, 1096,1-1096,2) / Мої друзі, найкращі, яких маю, порадили мені бути у них.

У прикладі (12) підрядне означальне речення вводиться сполучником *swaz*. Підмет підрядного речення *ich* розташовується контактено зі сполучником *swaz*, а присудок *han* займає фінальну позицію підрядного означального речення. Такий порядок слів у прикладі (12) є типовим для сучасної німецької мови.

(13) *Hort min her Dietrich swaz ich her gelebt han* (*Nibelungenlied*, 2294,1-2294,2) / Послухайте, Дитрих, що я тут пережив.

У прикладі (13) підрядне додаткове речення розташовується у постпозиції щодо головного. Структура підрядного речення з прикладу (4) цілком відповідає структурі підрядного речення сучасної німецької мови. Це засвідчує контактне розташування підмета *ich* зі сполучником *swaz* та фінальна позиція складеного присудка *gelebt han*.

Незважаючи на достатньо розвинену систему складнопідрядного речення у середньовісній німецькій мові, відбувався подальший розвиток системи підрядних сполучників. Здійснений нами аналіз слугує підтвердженням того, що в середньовісній німецькій мові найпоширенішим сполучником підрядності був сполучник *daz*, який вводив більшість типів підрядних речень зазначеного періоду. Звуження функцій цього сполучника сприяло розвитку сполучників з детермінованим конкретним значенням, а *daz* зберіг лише свою первинну функцію сполучника додаткових підрядних речень. Такі сполучники, як *ob*, *dō*, *als* та *swaz* також характеризувалися в середньовісній німецькій мові семантичною варіативністю, поступово втрачаючи свої первинні семантичні функції, і в сучасній німецькій мові слугують сполучниками з чітким підрядним значенням.

Отже, вибір моделей порядку слів підрядного середньовісній німецького речення, а також його комунікативно-синтаксична функція можуть бути покладені в основу подальшого наукового пошуку на тлі розвитку складного німецького речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. — М. : Высшая школа, 1963. — 335 с.
2. Адмони В.Г. К проблеме порядка слов (замыкание предложения в немецком языке) / В.Г. Адмони ; Изв. АН СССР, отд. яз. и лит. — М. : 1949. — Т. 8, вып. 4. — С. 373.
3. Бокова П.М. Темпоральні відношення в іспанському часовому складнопідрядному реченні / П.М. Бокова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. ст. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. — К. : КДУ, 2001. — Вип. 5 — С. 9–15.
4. Бублик В.Н. История немецкого языка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / В.Н. Бублик. — Вінниця : Нова книга, 2004. — 272 с.
5. Бунятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія / І.Р. Бунятова. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. — 327 с.
6. Гусар Н.І. Структура та функції абсолютної дієприкметникової конструкції у середньоанглійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Гусар Н.І. ; Київ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2002. — 19 с.
7. Гухман М.М. История немецкого литературного языка / М.М. Гухман, НН. Семенюк. — М. : Наука, 1983.
8. Долинина И.Б. Системный анализ предложения (на материале английского языка) : учеб. пособ. / И.Б. Долинина. — М. : Высшая школа, 1977. — 175 с.

9. Жирмунский В.М. История немецкого языка / В.М. Жирмунский. — М. : Высшая школа, 1965. — 408 с.
10. Ившин В.Д. Синтаксис речи современного английского языка. Смысловое чтение предложения : учеб. / В.Д. Ившин. — Ростов н/Дону : Феникс, 2002. — 320 с.
11. Кацкова Т.А. Сложноподчиненное предложение с придаточным определительным в средневерхненемецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Кацкова Т.А. ; Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени гос. ун-т им. А.А. Жданова. — Ленинград, 1975. — 18 с.
12. Корбозерова Н.М. Структурна інтеграція речення / Н.М. Корбозерова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. ст. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. — К. : КДЛУ, 2001. — Вип. 5. — С. 105–107.
13. Корбозерова Н.М. Динамізм структури речення / Н.М. Корбозерова, А.М. Вязанкіна // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. ст. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. — К. : КДЛУ, 2001. — Вип. 6. — С. 115–117.
14. Куркина А.А. Сложные предложения с причинными отношениями в древневерхненемецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Куркина А.А. ; Министерство просвещения РСФСР, Ленинград. гос. пед. ин-т им. А.И. Герцена. — Л., 1966. — 19 с.
15. Левицький В.В. Історія німецької мови : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.В. Левицький. — Вінниця : Нова книга, 2007. — 216 с.
16. Мещанинов И.И. Части речи и члены предложения / И.И. Мещанинов — М. ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1945. — 321 с.
17. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) / О.И. Москальская. — М. : Высшая школа, 1974. — 175 с.
18. Одри Ж. Индоевропейский язык / Ж. Одри ; пер. с франц. Л.В. Иванова. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXI: Новое в индоевропеистике. — М. : Прогресс, 1988. — С. 24–121.
19. Оксанич М. Функціонування сполучника *DAZU* у середньовісній німецькій мові. / М. Оксанич // Наукові записки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. — Вип. 81 (2) — С. 107–111. — (Серія «Філологічні науки (мовознавство)»).
20. Семененко Г.М. Порядок слів як засіб синтаксичного зв'язку в складнопідрядному реченні / Г.М. Семененко // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. ст. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. — К. : КДЛУ, 2001. — Вип. 5. — С. 159–163.
21. Строева-Сокольская Т.В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке / Т.В. Строева-Сокольская. — Л. : Ленингр. гос. ун-т, 1940. — 106 с.
22. Фефелова В.В. Складні речення з підрядними часу в сучасній французькій мові (структура, семантика, прагматика) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Фефелова. В.В. — К., 2006. — 20 с.
23. Шубик С.А. Порядок слов в древневерхненемецком языке (Место глагола в повествовательном предложении) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Шубик С.А. ; Академия наук СССР. Ленинградское отделение института языкознания. — Л., 1964. — 20 с.
24. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке / В.Р. Ярцева. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1940.
25. Moskalskaja O.I. Deutsche Sprachgeschichte / O.I. Moskalskaja. — M. : Hochschule, 1977 — 237 s.
26. Paul H. Deutsche Grammatik / H. Paul. — Halle : Niemeyer, 1954. — Band III, Teil IV. — 447 s.
27. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge / H. Reis // Zeitschrift für deutsche Philologie. — 1901. — Bd. 33. — S. 220–229.
28. Ries J. Die Wortstellung in Beowulf / J. Ries. — Halle : Max Niemeyer, 1907. — 310 s.
29. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache / J. Schildt. — B. : Volk u. Wiss., 1991. — 168 s.

REFERENCES

1. Admoni V.G. Istoricheskii sintaksis nemetskogo yazyka [Historical Syntax of the German Language] / V.G. Admoni. — M. : Vysshaya shkola, 1963. — 335 s.
2. Admoni V.G. K probleme poriadka slov (zamykaniie predlozheniia v nemetskom yazyke) [On the problem of word order (sentence inclosure in the German language)] / V.G. Admoni. — M., 1949. — Wyp. 4. — S. 373.
3. Bokova P.M. Temporalni vidnoshennia v ispanskomu chasovomu skladnopidriadnomu rechenni [Temporal Relations in Spanish Temporal Complex Sentence] / P.M. Bokova // Problemy semantyki slova, rechennia ta tekstu : zb. nauk. st. / vidp. red. N.M. Korboserova. — K. : KDLU, 2001. — Vyp. 5 — S. 9–15.
4. Bublyk V.N. Istoriiia nimetskoi movy [History of German: a study guide for students of higher educational establishment] : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / V.N. Bublyk. — Vinnytsia : Nova knyha, 2004. — 272 s.

5. Buniatova I.R. Evoliutsiia hipotaksysu v hermanskykh movakh (IV–XIII st.) [Evolution of Hypotaxis in Germanic Languages (IV–XIII cent.) : monografiia / I.R. Buniatova. — K. : Vyd. tsentr KNLU, 2003. — 327 s.
6. Husar N.I. Struktura ta funktsii absolutnoi diiepriykmetykovoi konstruksii u serednioanhliskii movi [Structure and Functions of Absolute Participial Construction in Middle English] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Husar N.I. ; Kyiv. nats. lingv. un-t. — K., 2002. — 19 s.
7. Gukhman M.M. Istoriia nemetskogo literaturnogo yazyka [History of the German literary language] / M.M. Gukhman, N.N. Semeniuk. — M. : Nauka, 1983.
8. Dolinina I.B. Sistemnyi analiz predlozheniia (na materiale angliiskogo yazyka) [Systemic Analysis of the Sentence (a case study of English)] : ucheb. posob. / I.B. Dolinina. — M. : Vysshaya shkola, 1977. — 175 s.
9. Zhirmunskii V.M. Istoriia nemetskogo yazyka [History of German] / V.M. Zhirmunskii. — M. : Vysshaya shkola, 1965. — 408 s.
10. Ivshyn V.D. Sintaksis rechi sovremennoho angliiskogo yazyka. Smyslovoie chteniie predlozheniia [Syntax of Speech of Modern English Language. Notional Reading of the Sentence] : ucheb. / V.D. Ivshyn. — Rostov na Donu : Feniks, 2002. — 320 s.
11. Katskova T.A. Slozhnopodchinioie predlozheniie s pridatochnym opredelitelnym v sredneverkhnenemetskom yazyke [Complex Sentence with Attributive Clauses in Middle High German] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Katskova T.A. ; Leningradskiy ordena Lenina i ordena Trudovogo Krasnogo Znameni gos. un-t im. A.A. Zhdanova. — L., 1975. — 18 s.
12. Korbozerova N.M. Strukturna intehratsiia rechennia [Structural Integration of the Sentence] / N.M. Korbozerova // Problemy semantky, slova, rechennia ta tekstu : zb. nauk. st. / vidp. red. N.M. Korbozerova. — K. : KDLU, 2001. — Vyp. 5 — S. 105–107.
13. Korbozerova N.M. Dynamizm struktury rechennia [Dynamism of Sentence Structure] / N. M. Korbozerova, A. M. Viazankina // Problemy semantky, slova, rechennia ta tekstu : zb. nauk. st. / vidp. red. N.M. Korbozerova. — K. : KDLU, 2001. — Vyp. 6 — S. 115–117.
14. Kurkina A.A. Slozhnyie predlozheniia s prichinnymi otnosheniami v drevneverkhnenemetskom yazyke [Complex Sentences with Causative Relations in Old High German] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Kurkina A.A. ; Ministerstvo prosveshcheniia RSFSR, Pedagogicheskii institut imeni A.I. Gertsena. — L., 1966. — 19 s.
15. Levytskii V.V. Istoriia nimetskoii movy [History of German] : posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / V.V. Levytskii. — Vinnytsia : Nova knyha, 2007. — 216 s.
16. Meshchaninov I.I. Chasti rechi i chleny predlozheniia [Parts of Speech and Parts of Sentence] / I.I. Meshchaninov. — M. ; Leningrad : Izdatelstvo AN SSSR, 1945. — 321 s.
17. Moskalskaia O.I. Problemy sistemnogo opisaniia sintaksisa (na materiale nemetskogo yazyka) [Problems of Systemic Description of Syntax (a case study of German)] / O.I. Moskalskaia. — M. : Vysshaya shkola, 1974. — 175 s.
18. Odri Zh. Indoievropeiskii yazyk [Indo-European Language] / Zh. Odri ; per. s frants. L.V. Ivanova. // Novoie v zarubezhnoi lingvistike. Vyp. XXI: Novoie v indoevropistike. — M. : Progress, 1988. — S. 24–121.
19. Oksanich M. Funktsionuvannia spoluchnyka *DAZ* u serednioverhniionimetskkii movi [Functioning of Conjunction *DAZ* in Middle High German] / M. Oksanich // Naukovi zapysky. — Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2009. — Вип. 81 (2). — S. 107–111. — (Seriiia «Filolohichni nauky (movoznavstvo)»).
20. Semenenko H.M. Poriadok sliv yak zasib syntaktychnoho zviazku v skladnopidriadnomu rechenni [Word Order as a Means of Syntactic Relations in a Complex Sentence] / H.M. Semenenko // Problemy semantky, slova, rechennia ta tekstu : zb. nauk. st. / vidp. red. N.M. Korbozerova. — K. : KDLU, 2001. — Vyp. 5 — S. 159–163.
21. Stroiieva-Sokolskaia T.V. Razvitiie slozhnopodchinionnogo predlozheniia v nemetskom yazyke [Development of Complex Sentence in German] / T.V. Stroiieva-Sokolskaia. — L. : Leningr. gos. un-t, 1940. — 106 s.
22. Fefelova V.V. Skladni rechennia z pidriadnymy chasu v suchasni frantsuzkii movi (struktura, semantika, prahmatyka) [Complex Sentences with Temporal Clauses in Modern French (structure, semantics, pragmatics)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.05 / V.V. Fefelova. — K., 2006. — 20 s.
23. Shubik S.A. Poriadok slov v drevneverkhnenemetskom yazyke (Mesto glagola v povestvovatelnom predlozhenii) [Word Order in Old High German (Place of the verb in a declarative sentence)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 «Germanskiie yazyki» / S.A. Shubik ; Akademiia nauk SSSR. Leningradskoie otdeleniie instituta yazykoznaniiia. — L., 1964. — 20 s.
24. Yartseva V.N. Razvitiie slozhnopodchinennogo predlozheniia v angliiskom yazyke [Development of a Complex Sentence in English] / V.R. Yartseva. — L. : Izd-vo Leningrad. un-ta, 1940.
25. Moskalskaia O.I. Deutsche Sprachgeschichte / O.I. Moskalskaia — M. : Hochschule, 1977. — 237 s.

26. Paul H. Deutsche Grammatik. / H. Paul. — Halle : Niemeyer, 1954. — Band III, Teil IV. — 447 s.
27. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge / H. Reis // Zeitschrift für deutsche Philologie. — 1901. — Bd. 33. — S. 220–229.
28. Ries J. Die Wortstellung in Beowulf / J. Ries — Halle : Max Niemeyer, 1907. — 310 s.
29. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache / J. Schildt. — B. : Volk u. Wiss., 1991. — 168 s.